

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР МАҲКАМАСИ
ТОШКЕНТ ИСЛОМ УНИВЕРСИТЕТИ

ИЛМИЙ – ТАҲЛИЛИЙ
АХБОРОТ

النشرة
العلمية التحليلية

SCIENTIFIC – ANALYTIC
BULLETIN

2009, 3-сон

Таҳрир хайъати:

Абдулласв Р.В.
(бош муҳаррир)
Мамадалиева Н.С.
(масъул котиб)
Абдуллаев А.Б.
Абдуҳалимов Б.А.
Акмалов Ш.И.
Алимов А. А.
Аъзамхўжаев С. С.
Иброҳимов Н.И.
Исломов З.М.
Мансуров А.Д.
Очилдиев А.С.
Уватов У.М.
Ҳасанов А.А.

© «Тошкент ислом университети»
нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2009.

МУҲДАРИЖА

Сўз боши.....	3
З. Исломов. Мустиқиллик ва Имом Бухорий илмий мероси	4
Д. Зиёева. XIX аср охири – XX аср бошида Туркистонда анъанавий таълим тизими муаммолари	8
А. Кадиров. Европа ва ислом маданияти тарихига бир назар	12
О. Маслонов. АҚШга исломнинг кириб келиши ва ривожланиш давлари	15
Д. Мирзалиева. “Чоҳ ғалариг” воқеасидан олинган сабоқлар.....	21
Ф. Бобожонова. Бухорода мадраса таълими тарихидан.....	24
А. Сафаров. Ибн Синонинг илмий меросида баъзи методологик жиҳатлар.....	28
Г. Юнусова. Абдулқодир Гилоний инсон ҳаётининг мазмуни ҳақида.....	32
Г. Нафрўзова, Э. Зоиров. Махдуми Аъзам баёнидаги қалб борлиги.....	35
М. Ҳошимхонов. Манраб ижодида мутасаввифлар таъсири.....	38
С. Жамалов. Мухаммад Абдулхай ал-Лакнавий асарлари хусусида	42
И. Остонақулов. Рожий Марғионий – факих ва шоир	44
З. Джалолов. Некоторые особенности религиозности населения в современном Казахстане.....	47
Ш. Раҳматуллаев. Опыт экономических преобразований в Узбекистане в условиях глобализации	53
З. Қодирова. Жаҳон молиявий инқирозин шароитида Форс кўрфази араб мамлакатларининг иқтисодий муаммолари	57
Н. Мирзиётов. Баркамол авлод – келажакимиз таянчи.....	60

БАРКАМОЛ АВЛОД – КЕЛАЖАГИМИЗ ТАЯНЧИ

Истиқлол фарзандлари чинакам маънода бахтли ёшлардир. Зеро, бугун уларнинг энг замонавий шароитларда ўқиб, билим олишлари, ҳунар ўрганишлари, асрлар давомида сайқал топиб келган миллий кадриятларимиздан баҳраманд бўлган ҳолда ўз қобилият ва иқтидорларини намойиш этишлари учун кенг имкониятлар эшиги очилди. Бу, шубҳасиз, давлатимиз томонидан амалга оширилаётган ислохотларнинг самарасидир.

Бундай бекис ғамхўрликлар самараси туфайли ўғил-қизларимиз ҳавас қилса арзигulik, барча қулайлик ва шароитларга эга мухташам ўқув биноларида илм олмакдалар. Улардаги ўқув қуроллари ва жиҳозларини кўриб фахр ва гурур ҳиссини сезади киши.

Ушбу мулоҳазалар кўнглимиздан ўтар экан, ҳаёлимизда «Бугун вояга стаётган ёшларимиз мустақиллик улугъ неъмат эканини, у қандай қўлга киритилганини тўла англаб стадиларми?» деган ҳақли савол пайдо бўлади. Ана шу саволларга ўрин қолдирмаслик учун Истиқлол тенгдошлари, уларнинг ортидан келаётган навқирон авлод вакиллари билан маънавий йўналишда доимий иш олиб боришимиз, тарғибот-ташвиқот ишларида ёшлар тарбиясига алоҳида эътибор беришимиз зарур.

Ўқувчи ва ўқитувчиларнинг маънавий дунё-қарашини кенгайтириш, республикамизда амалга оширилаётган маънавий, иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги ўзгаришлар билан ёш авлодни доимо таништириб бориш ҳам устувор вазифалардан ҳисобланади. Бундай йўналишдаги тадбирларда мутасадди раҳбарлар, ўқитувчилар ва зиёлилар иштирокида «Мустақиллик ўзи нима?», «Ватан, она замин тушунчаси», шунингдек, халқимизнинг ўлмас миллий-маънавий анъаналари бўлган ота-онага ҳурмат, «устозлар ёди ва эъзози», «яхшилик қилишга донмо шайлиш», «эзгуликка интилиб яшаш», «халқ фаровонлиги учун жонни фидо айлаш» каби тушунчаларнинг мазмунини

мурғак қалбларга жойлаш бугунги маънавий тарбиянинг долзарб масалаларидан қилиб белгиланди. Зеро, мамлакатимиз раҳбари таъкидлаганларидек, таълимни тарбиядан, тарбияни эса таълимдан ажратиб бўлмайди – бу шарқона қараи, шарқона ҳаёт фалсафаси¹.

Деярли ҳар куни дунёнинг турли бурчакларидан ўзбекистонлик йигит-қизларнинг спорт, мусиқа, тасвирий ва амалий санъат соҳасида эришаётган юксак натижаларидан бохабар бўламиз. Ёшларимизнинг дунёдаги энг нуфузли олий ўқув юртларида таълим олиши, хорижлик тенгдошлари орасида илмга чанқоклиги, тиришқоклиги билан ажралиб туриши бизни қувонтиради.

Улар эришаётган ютуқ ва муваффақиятлардан ҳар қанча фахрлансак арзийди. Аммо хотиржамликка берилиб бўлмайди. Бугунги глобаллашув шароитида, дунё тез ўзгараётган, турли давлатларнинг турлича манфаатлари ўзаро тўқнаш келаётган, бинобарин, ахборотлар хуружи авж олиб, ёшлар онги ва қалби учун мислсиз кураш тобора кучайиб бораётган бугунги шароитда маънавий тарбия билан доимий равишда шуғулланишимиз, бу борада бўшлиқ пайдо бўлишига асло йўл қўймаслигимиз лозим. «Барчамизга аёнки, – деб таъкидлайди Президентимиз, – қаердаки бепарволик ва лоқайдлик ҳукм сурса, энг долзарб масалалар ўзибўларчиликка ташлаб қўйилса, ўша ерда маънавият энг ожиз ва заиф нуқтага айланади. Ва аксинча – қаерда ҳушёрлик ва жонқуярлик, юксак ақл-идрок ва тафаккур ҳукмрон бўлса, ўша ерда маънавият қудратли кучга айланади»².

Тарбияли, одоб-ахлоқли, ватанпарвар – маънавиятли бўлиш учун бир кун эмас, йиллар керак. Фақат мактаб эмас, бу борада, оила, маҳалла ҳам тенги йўқ куч эканини эсдан чиқармаслик зарур. Дарсдан кейин болалар тарбияси асосан улар қарамоғида бўлади. Ёшлар ўртасидаги ўзаро муносабат, ҳуқуқбузарлик, кийиниш маданиятига эътиборсизлик, оилалардаги салбий ҳолатларнинг олдини олишга мазкур тарбия ўчоқлари ҳам бефарқ бўлмасликлари лозим. Тарбия жараёнига етарлича эътибор бермаслик маҳсули эртага жиноят, беҳаёлик,

¹ Қаримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: Маънавият, 2008. Б. 62.

² Ўшш маъна. Б. 116.

турли диний экстремистик окимларга кириб кетишлик ёки гоявий таъсирларга тушиб қолишлик, жамиятимизда полойиқ инсонларнинг пайдо бўлишига, оилаларнинг фарзанд доғидан куйишига сабаб бўлади. Улар нафақат оиласига, жамиятга, унда яшаётган турли миллат ва дин вакилларига, осуда ҳаётга, фаровон турмуш тарзига, тинчликка раҳна солувчи кишиларга айланадилар.

Демак, ахлоқ инсоннинг маънавий қиёфасини белгиловчи сифатдир. Ахлоқнинг таърифи қандай, ахлоқийликнинг мезони нималарда ифодаланади? – деган саволлар тугилади. Бу ижтимоий онгнинг муайян шакли сифатида кишиларнинг юриш-туришини, уларнинг жамият олдидаги бурчи, масъулияти, ўзаро алоқалари, ижтимоий меҳнатга муносабатлари сингари ҳаракатларини тартибга солувчи меъёрий қондалар мажмуидан иборатдир.

Кишиларнинг хатти-ҳаракатларини тартибга солувчи меъёр ва тамойиллар тизими бўлмиш ахлоқ этикадан – илми ахлоқдан, яъни ахлоқ назариясидан фаркланади.

Ахлоқ илми бир бутун фандан иборат бўлиб, турли қисмлар ва умумий қондаларни ўз ичига олади. Шу умумий қондаларни хотираларида сақловчилар унинг қисмларини ўрганишга ҳаракат қиладилар, кўнгилда сақлаб, ўзгаларга ҳам сингдиришга муяссар бўладилар. Умумий ахлоқий қондалардан бири, ҳадисда келтирилган «Ўзинг учун суйган нарсани, бошқалар учун ҳам суй» деган ҳадиси шарифда чиройли айтилган. Мана шу ҳикматда энг соғлом ахлоқий фазилят ўз ифодасини топган. Бу умуминсоний аҳамиятга эга бўлган ахлоқий фазилят ва маънавий кадрият ҳамдир. У бошқа кишилар билан муомалада қилинадиган амални, авваламбор ўзингга татбиқ этиш лозимлигини ифодаловчи талабдир.

Ҳадисда келтирилишича, “Нажот – ростгўйликдир”³. Болани алдаш мумкин эмас. Чунки ахборот тизими тобора ривожланиб бормоқда. Кўпгина оилалар замонавий телекоммуникация ва Интернет воситаларидан фойдаланишади. Ота-она йўғида болалар телевизор кўрмайди,

В данной статье подробно рассуждается об огромном значении воспитания молодого поколения в духе любви к родине, гуманизма, межнационального согласия и религиозной толерантности в наши дни, и особенно для будущего, а также об основных факторах и способах выполнения данной злободневной задачи – крайне важной для развития нашей науки и нашего общества.

Автор статьи, предлагая нашему вниманию широкую информацию о мерах, осуществлявшихся и осуществляющихся в этом направлении в нашей стране в годы независимости, приводит точные цифры и жизненные доводы. А также он с особенной гордостью отмечает всемирно известные достижения в этой сфере; вместе с тем в статье отдельно приведены полезные рекомендации, предложения для лиц и учреждений, ответственных за обучение и воспитание молодого поколения.

The article touches upon one of the most fundamental present-day issues, such as training the younger generation in the spirit of patriotism and religious tolerance as well as certain factors leading to the realization of these intentions.

The author of the article provides detailed information on the results of measures implemented in this direction throughout the period after the independence of the republic. There are also some recommendations and suggestions for those who bear responsibility for the upbringing and education of the youth.

дунёдаги нарсалардан бохабар бўлгиси келмайди, деб айта олмаймиз. Чунки ўсмир болалар қизиқувчан бўлади.

Ҳозирги кунда мухлислар эътиборига ҳавола қилинаётган турли жанрлардаги ижод намуналарининг туб моҳияти, мазмуни ёшлар маънавиятини нимага етаклаши ҳам муҳим жиҳат ҳисобланади. Содда қилиб айтганда, улар томоша қилаётган санъат асарлари ўғил-қизларга нимани ўргатишига эътиборли бўлишимиз лозим.

Айрим енгил-елпи ёзилган ва эфирда такрор-такрор берилаётган «ижод» намуналари ўсиш, шаклланиш палласидаги ўсмир-ёшлар дидини чархлаш ўрнига ўтмаслантиради, албатта. Фарзандларимизда оддий инсоний фазилятлар, самимий туйғулар мустаҳкамланишида мусиқа, кино санъатининг ҳам ҳаётний таъсири борлигини эътироф этиш жоиз. Бинобарин, онлада ҳам, жамиятда ҳам болалар, ўсмир-ёшлар доим тақлид қилишга мойил эканини унутиб бўлмайди. Бу уларнинг дунёни ўрганишга, ҳамма нарсани билиш ва удалашга бўлган эҳтиёжи билан ҳам боғлиқ. Шу билан бирга,

³ Минг бир ҳадис. Т.: Мовароуннахр, 1995.

томошабинда ҳам ўз маънавиятига, дидига нисбатан маъсуллик ҳисси бўлмағи даркор. У нимани томоша қилиш, эшитиш ёки ўқишни танлай билиши ҳам керак. Чунки араб мақолларида келтирилганидек, “Ёшликда олинган илм-тарбия тошдаги нақш кабиدير”⁴.

Шунинг учун ҳам ота-она ўз фарзандини бадний китоб, газета-журнал ўқишга, миллий кадриятларимизни ўзида мужассам этган фильмларни кўришга, қўшиқларни эшитишга ёшлигиданоқ ўргатиб борса, шунингдек, касб-хунарга рағбатлантириб, илмни, соғлом эътиқодни қилиб тарбияласа, у кўр-кўрона бошқаларга эргашмайди, ўз қарашларига эга бўлади. Шунинг учун ҳам такрор айтамикки, бола тарбияси учун ота-она маъсул.

Таъкидлаш жоизки, дунёдаги фаол фуқаролик позициясига эга бўлган инсонларнинг Интернетдаги бузғунчи сайтлар ёшлар ҳаётига салбий таъсир кўрсатаётгани борасидаги ҳақли фикрлари халқаро жамоатчилик томонидан ҳам қўллаб-қувватланмоқда.

“Associated Press” ахборот агентлиги маълумотига кўра, бугунги кунда 4 миллиондан ортиқ веб-ресурслар ўз мижозларига вояга етмаганлар иштирокида суратга олинган шахвоний расмларни тақдим қилмоқда. Сўнгги беш йилда Интернет тармоғидаги порноконтигент тўрт мартабага кўпайган. Болалар порнографияси бор сайтларда исталган вақтда 750 мингдан ортиқ ахлоқан бузук ҳолатдаги болалар суратларини топиш-мумкин. Европа глобал тармоғида бузғунчи сайтлар мавжудлиги ҳамда вертуал фирибгарликлар таъсирига тушиб қолиши мумкинлигини инобатга олмаган ёшлар турли сайтларга “сайр қилиши” туфайли руҳий ва ҳатто жисмоний саломатлигига зиён етказувчи ахборотлар домнга тортилаётганидан кўпчилик ташвишда⁵.

Г. Тороннинг: “Энг нозик ниҳоллар ҳам тошдан қаттиқ ерни, қояларни ёриб ўсиб чиқади. Яхшилик ҳам худди шундай. Ҳеч қандай тиф, ҳеч қандай қурол инсон саховати қудратига тенг кела олмайди. Унга қарши турулмайди”⁶, деган фикрлари таълим-

тарбияга ёшликдан эътибор беришга ундайди. Ўзбекистонда узлуксиз таълим мазмуни ва тарбия тизими орқали ўқувчи ёшлар, талабаларда Ватани, халқига содиқлик ва меҳр-муҳаббат, миллий ғурур, миллатлараро мулоқот маданияти, инсонпарварлик, мустақил, эркин ва теран фикрлилик, ташаббускорлик, фидойилик, юксак маъсулият ва бурч, қалби поклик, мустақкам иродалилилик каби комил инсон учун зарур бўлган характер сифатлари махсус, илмий асосда шакллантириб борилади.

Мамлакатимизда ўқувчи ёшлар дунё-қарашини тарбиялаш масаласига бағишланган айрим тадқиқотларда эътиқод тарбияси муаммосига ҳам мурожаат қилинмоқда. Д.Мирзажонов ва М.Умаровалар бу ҳақда шундай ёзадилар: «Соғлом дунёқараш ҳамда эътиқодни ёшлар онгида шакллантиришнинг куйидаги асосий объектив шарт-шароитлари ва омилларини ажратиш мумкин:

а) ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий муҳит;

б) соғлом ғоялар;

в) сиёсий онг ва ҳукукий маданият;

г) ёшларнинг маълумоти даражаси;

д) янгича, илғор фикрлашга ўтиш;

е) ота-оналар саводхонлиги;

ж) боболар ва момолар тарбияси⁷.

Бошланғич синф ўқувчиларида соғлом эътиқодни тарбиялашда оила ва оила аъзоларининг роли етакчилик қилади. Шу сабабли биз кичик ёшли ўқувчиларда эътиқод тарбиясини энг муҳим омил сифатида эътироф этамиз. Халқимиз қадим-қадимдан оилани муқаддас даргоҳ, янги авлод тарбия қилинадиган асосий тарбия ўчоғи, деб билади. Фарзанд тарбиясида оиланинг ўрни катта экани халқимизнинг «Қуш уясида кўрганини қилади» деган ҳикматида ҳам ўз ифодасини топган.

Соғлом эътиқодлилиكنи шакллантириш юртимизда асрлар давомида шаклланган ислом динида эътиқод тарбиясининг мазмунига махсус тўхталиш зарурлигини таъқозо қилади.

Ўқувчиларда виждонийликни тарбиялаш — соғлом эътиқодни шакллантиришнинг

⁴ Халидов Б.З. Учебник арабского языка. Т. 1981. Б. 105.

⁵ Ахлоқсизликка қарши. “Жамият” газетаси, № 38 (155). 2009. Б. 14.

⁶ Торо Г. Тафаккур гулшани. Т.: Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат напришти. Б. 58.

⁷ Мирзажонов Д., Умарова М. Ўсмирларда миллий истиқлол ғояларини ҳамда мафкуравий тасаввурларини шакллантиришнинг қулай имкониятлари // Тошкент: Uzluksiz ta'lim: Ilmiy-uslubiy jurnal, 2002. 3-сон. Б. 49.

марказий вазифаси бўлиб, ундан мақсад ҳар бир болада ўзининг ўқувчилик, фарзандлик, ватанпарварлик, бўлажак фуқаролик бурчларини мукаммал англашига ва уларга амал қилишга, доимо ва ҳамма жойда ростгўй бўлишга, миллий одобга, ватанпарварликка, миллатлараро тотувликка, динлараро бағрикенгликка, миллий ғурурга интилиш ва унга зид хатти-ҳаракатни таний биллиш ҳамда уларга қарши туриш, ваъда берса мукаммал бажаришга, билмаган ҳолда хато ёки гуноҳ қилса, дарҳол ўзи кечирим сўрай олишга, ёлғончилик, тутуруксизлик, субутспзликни доимо, ҳамма жойда қоралашга қодирликни шакллантиришдан иборат.

Бизнинг менталитетимиз диний-миллий асосларига кўра, фарзандларни турли ноўрин ва нотўғри хатти-ҳаракатлардан сақлаш, ақл-заковатли, ор-номусли қилиб тарбиялаш оила масъуллари учун мажбуриятдир. Бу масъулиятнинг қанчалик муҳим ва юксаклигини таъкидлаб, Муҳаммад пайғамбар оила бошлиқларига қарата шундай деган эдилар: «Сизларнинг ҳар бирингиз раҳбарсиз ва ҳар бир раҳбар ўз қўл остидагиларга масъулдир»⁸.

Оилани мукаддас билиш ҳаммамизнинг бурчимиздир. Зеро, америкалик файласуф Ж.Сантаяна таъкидлаганидек: «Оила табиатнинг шох асарларидан биридир»⁹. Оила муҳити қанчалик мусаффо бўлса, унда тарбия топган фарзандлар ҳам шунчалик пок ва беғубор бўладилар. Фарзандлар гўзал ахлоқли, одобли бўлишлари учун эса, аввало, улар оилада, мактабда ва кўпчилик орасида тўғри тарбияланиши керак.

Демак, фарзанд тарбияси келажак авлод бахтли-саодатли бўлишининг асоси бўлгани учун ҳам бу масала доимо муҳим аҳамият касб этади.

Ҳадисларда келтирилган яна бир ҳикматда: «Гўзал ахлоқли киши шу гўзал ахлоқи сабабидан нафл намоз ва нафл рўза тутувчилар ҳамда кечаларда ибодат қилувчилар даражасига кўтарила олади», — дейилади.

Демак, гўзал ахлоқ исломда инсонга хос яхши фазилат ва баркамолликнинг ифодаси ҳисобланади. Чунки кечалари нафл намоз ўқиш, нафл рўза тутишнинг савоби шу кишининг ўзи учун фойдалидир. Унинг учун бу амалларнинг савоби охиратда бўлади. Аммо гўзал ахлоқнинг фойдаси шу оламда бошқалар учун ибратли ишларда ифодаланади. Гўзал ахлоқ соҳибининг баркамоллиги жамиятда бошқа одамлар учун сабоқ бўлиб хизмат қилади, унинг амалий хатти-ҳаракатлари бошқалар учун ибратдир. Шу боисдан гўзал ахлоқнинг фойдаси ўзи ва бошқалар учун ҳам тааллуқлилиги уқтирилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ёшлар ўртасида маънавий тарбияни янада мустаҳкамлашимиз, тарғибот-ташвиқот ишларида йигит-қизларнинг бугунги дунёқараши, билими, хабардорлик даражаси ва албатта, қизиқишлари, талаб-эҳтиёжларини тўла ҳисобга олишимиз муҳимдир. Чунки улар — миллатнинг келажаги, бугунги бунёдкорлик ишларимизни эртага ишонч ва эътиқод билан давом эттирадиган, янги юксак марраларни эгаллайдиган ворисларимиздир.

Зотан, виждони соф, эътиқоди соғлом, сабр-бардошли ўқитувчининг ҳам, ўқувчининг ҳам, ота-она ва фарзанднинг ҳам юксак ахлоқий фазилатларга эга бўлиши юқорида таъкидлаб ўтилган эзгу мақсадларимизга ҳамоҳангдир.

Илёс МИРЗИЁТОВ

педагогика фанлари номзоди

⁸ Муҳйиддин ан-Нававий. Рўзас-солиҳин. Байрут. 1996. Б. 248.

⁹ Сантаяна Ж. Тафаскур гулшани. Т.: Ғулом номидиги адабиёт ва санъат нэприёти. Б. 399.